

AGU VISSSEL

HOBUSEVARGAD JA HARITLASED

9.

Seda tuleb alla kriipsutada eriti totaalsete traditsioonidega maades. Teiseks: ühiskond (riik, kogukond, sugulased vm.) peab kindlustama oma nõrgematele liikmetele hüvede miinimumi. Piibli ajastul võis selline nõudmine olla võimatu, siis toimis loomulik valik. 20. sajandil on vähemalt kõigil Euroopa rahvastel põhimõtteliselt võimalik kõigi oma liikmete eest hoolitseda.

BÜROKRATISEERUNUD HARITLASKONNA VÄLJAVAATED

Bürokraatia on nagu tuntud tuuleveski, mida ei suudeta võita. Pakume veel ühe sõjaplaani, kuidas tast siiski jagu saada.

Meenutagem asjakohast sõjahüüdu: hävitada, välja juurida! Aga kui palju bürokraatiat on vaja välja juurida, kas kõik või vähem? Mida teha väljarebitud juurtega, et need kusagil uuesti võsusi ei ajaks? Kas viia tulle?

Meie ühiskonna arengu huvides peaks praegune bürokratiseerunud haritlaskond (kõik täis-, pool- ja 1 %-lised bürokraadid) ehk kunstlik bürokraatiaaparaat teisenema nõnda, et sellest moodustuks kolm uut haritlaste rühma: loomulik bürokraatia-aparaat, vabad haritlased ja reserv.

Need rühmad ei pea olema ranged seisuslikud lahtrid. Isiku positsioon võib sellel skaalal olla pikemat aega ebamäärane, samuti peaks võima täiesti teadlikult oma ühiskondlikku asendit muuta nii tihti kui vajalikuks peetakse.

LOOMULIK BÜROKRAATIAAPARAAT on keerulises ühiskonnas vajalik, et korraldada piiratud ruumi, aja ja aine vallas erinevate huvide sujumist. Samal ajal jääb ta ikkagi masinaks kõigi negatiivsete joontega, mida on kirjeldanud Alfred Weber, Albert Schweitzer (Kultuur ja eetika, Tln. 1984. I. osa, 2. pt.), G. Popov (Bürokratismi evolutsioonist ja selle vältimise teedest. «Nauka i Žizn», 1988/10.) ja paljud teised. Peale mälu värskendamise on ka sisuliselt kasulik lugeda üle Gustav Naani «Võim ja vaim» («Looming», 1969/12). Bürokraatial on kaldumus mõjutada temas osalejat primitiivsuse suunas, haarata ühiskonnas võim. Seega tuleb temasse suhtuda kui kasulikku, aga tervistkahjustavasse ja ohtlikku tegevusse, allutada ta ohutuse ja kutsehaiguse kontrollile. Paljudes doktriinivabades maades suudab demokraatia sellist kontrolli teostada.

Enamik siinnimetatud autoreid, nende seas ka Lenin, on helitanud lootust ning kavandanud isegi plaane bürokraatia lõplikult kaotada. Vastupidist suhtumist leiame Gustav Naanil: «Missuguseid emotsioone (kapitalistlikus ühiskonnas)» ka ei tekitaks intelligents või bürokraatia, on selge, et ilma nendeta ei saa ja et kõige olulisem ühiskonna kui isereguleeriva süsteemi jaoks on nende kahe kihi pidev, kuid tasakaalustatud konflikt.» (Samas, lk. 1872.) Jagan seda Naani seisukohta. Kujuteldava tuleviku puhul pole mõtet rääkida bürokraatia täielikust kadumisest. Positiivne oleks jätta aparaat sinna, kus seda tõesti

10.

on vaja. Ülejäänud haritlased aga saagu sekeldamisest vabaks ja hakaku tegema midagi kasulikku. Kasulik tegevus töötab suuremat sissetulekut nii ühiskonnale kui ka asjaosalistele endile. Aparaadist üle jäävad haritlased jagunevad, nagu eespool öeldud, kahte harru.

VABAD HARITLASED on need, kes saavad ise otsustada, kuhu ja kuidas oma loomejõudu rakendada. Ühiskond mõjutab neid turu kaudu, makstes kinni vajaliku loomingu ja jättes toetamata kasutatud utopiad. Käesolevas kirjutises on rõhk asetatud eeskätt koolitatud inimeste probleemidele, seega küllaltki kitsalt. On aga alust mõista laiemalt, pidada silmas, et traditsioonilised musklirammu nõudvad ametid on vahetumas haridust nõudvatega. Teise vaatenurga alt oleks kõnealust rühma ehk õigem nimetada KVALIFITSEERITUD TÖÖTAJAD, nagu teeb seda prof. Henrich Norman. (Võim kvalifitseeritud tööle. «Družba Narodov», 1989/2.) Tema käsitluses kujunevad kõigi erialadel vaba konkurentsi ja materiaalse huvitavuse tingimustes tegutsevad kvalifitseeritud töötajad meie lähema tuleviku ühiskonna tuumikuks.

Praegune tsentralistliku bürokraatia võim vaimse töö tegijate üle on tingitud ka meie mõningate tootmisharude madalseisust. Võtame sellesama kurikuulsa kirjastusprobleemi. Polügraafia-seadmete vähesus, paljundus- ja trükitehnika moraalne mahaajäämus ja paberi nappus annavad bürokraatiale, jagamis- ja planeerimismehhanismile võtmepositsiooni. Edasi on kaks võimalikku asjade arengu kulgu. Loomuliku bürokraatia tingimustes pääseb võimule majanduslik kontroll, ametnike peatähelepanu pöördub puudu jäävate harude arengu stimuleerimisele. Riiklikus, tsentralistlikus bürokraatias rakendub aparaat olemasoleva pisku jagamisele, jagamismehhanismi «täiustamisele» ja lõppkokkuvõttes suunab viljatutele sekeldustele hulga tööjõudu (nii jagajad kui palujad, kõik koolitatud inimesed).

Haritlaste või kvalifitseeritud töötajate teema natukenegi järjekindlam käsitlus kutsus tihti esile kahtlusi või süüdistusi elitarisemis. (Vt. näiteks E. Ambartsumovi kommentaar Normani artiklile «Družba Narodov», 1989/2.) Sellistele väidetele vastamiseks tuleks rääkida eelkõige kahest asjast. Haritlaste välja-vaadete kavandamine ei tähenda nende seadmist maailma nabaks, nagu ei ole õige ka mõne teise kihi kuulutamine ühiskonna hegemoniks. Inimesele meeldib mõelda lihtsalt ja vähemalt Descartes'ist alates on mõttekultuuris levinud lihtsustus, mille järgi igas asjas on ainult üks alge ja selle valdamine tähendab kontrolli kõige üle. Tegelikult on selline monism õigustatud ainult mõnes lihtsamas süsteemis. Viimasel ajal räägime küll pluralismist, väitluses muutub see ometi tihti monistlikuks: kõiki ühiskonnakihte tuleb arvestada, kuid tööliklass on ikkagi kõige looja.

¹⁾ — Sulud olen lisanud tähistamiseks et aastal 1989 julgeme seda tunnistada ka oma elukorralduse kohta.